

HUMANISTISCH
VERBOND

oude kerk

the end
of an
exhibition

FINBAR | emi

over de tentoonstelling
once in a lifetime

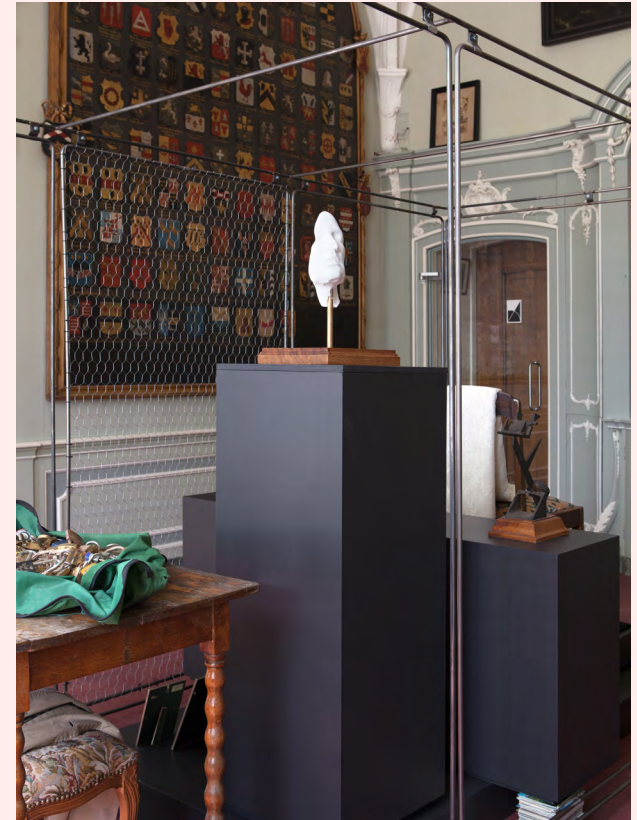
'Het gaat om het moment, het besef dat hier een broze schoonheid ontstaat die eenmalig, kwetsbaar en onherhaalbaar is en in deze tijd van eeuwige hetopvraagbaarheid van bestanden zijn unieke bestaan ontleent aan dat wat zich bevindt, voltrekt, openbaart en ontvouwt op dit ene moment op deze ene plaats.'

- David Van Reybrouck

Er zijn talloze manieren om naar de tijdelijkheid van ons leven te kijken. Bijvoorbeeld vanuit de religie, waarin er traditioneel veel vertrouwen is in een hiernamaals. Of vanuit het humanisme, waarin de mens uitgangspunt is en de betekenis van ons eenmalige leven op aarde centraal staat. En vanuit de kunst, waarbij kunstenaars onze menselijke conditie verbeelden en bevragen. In de tentoonstelling *Once in a Lifetime* belichten acht kunstenaars verschillende aspecten van leven en vergankelijkheid. Welke sporen laten we na? Hoe gaan we om met tijd, herinneringen, de dingen die verloren gaan?

Once in a Lifetime nodigt je uit om na te denken over jouw leven van begin tot einde. Omgaan met de eindigheid ervan is allerm minst gemakkelijk, tegelijkertijd is het ook een bron van kracht. Want hoe zou het zijn als het leven oneindig is? Dan zou de tijd, jouw tijd en je hele leven zijn waarde wellicht verliezen.

Vier kunstenaars – Daniëlle van Ark, Amie Dicke, Job Koelewijn en Muntean/Rosenblum – maakten speciaal voor de tentoonstelling nieuw werk. Ze zochten daarbij betekenisvolle plekken in de kerk om hun werk te presenteren. Curator Nina Folkersma selecteerde tevens bestaande werken van vier andere kunstenaars: Michaël Borremans, Stan Brakhage, Folkert de Jong en Yehudit Sasportas. De kunstwerken bieden verschillende perspectieven op het mysterie van leven en dood. Ze sporen je aan om je bewust te zijn van wat jouw leven eenmalig, kwetsbaar en onherhaalbaar maakt. Precies zoals in de uitspraak van de Belgisch auteur David Van Reybrouck, die als motto van de tentoonstelling fungeert.

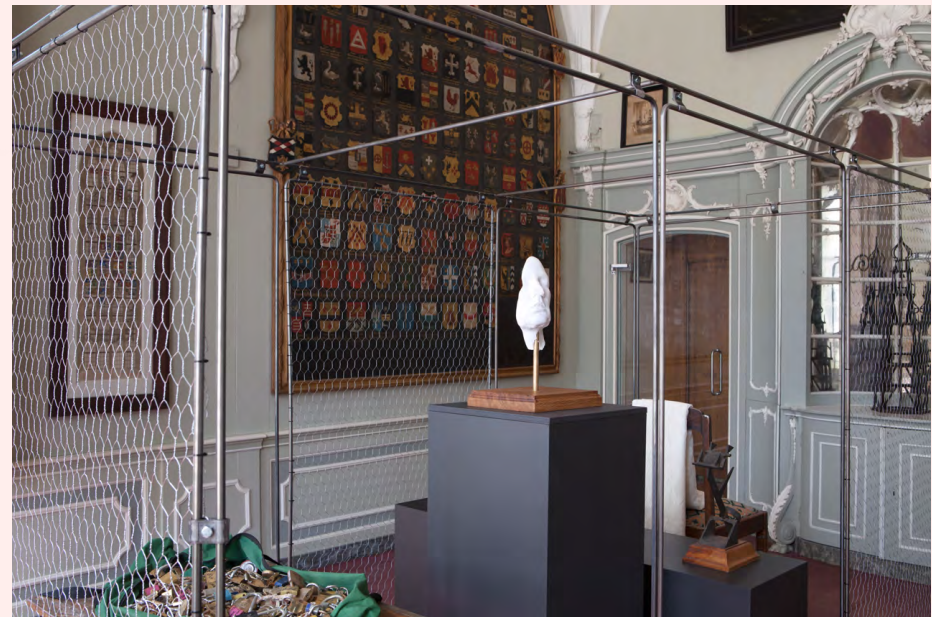
Daniëlle van Ark, *La memoire collective*, 2016
Foto: Robert Glas

Amie Dicke, *Soaps*, 2016
Foto: Robert Glas

Folkert de Jong, *Heritage*, 2009
Foto: Robert Glas

Daniëlle van Ark, *La memoire collective*,
2016. Foto: Robert Glas

Job Koelewijn, *Celebration (you only live once) (you only die once)*, 2016. Foto: Robert Glas

Michaël Borremans, *Everything Falls*, 2012
Foto: Robert Glas

Daniëlle van Ark, *It took us years to get here*, 2016. Foto: Robert Glas

Job Koelewijn, *Celebration (you only live once) (you only die once)*, 2016 (overzicht). Foto: Robert Glas

Stan Brakhage, *Window Water Baby Moving*, 1959
Foto: Robert Glas

Yehudit Sasportas, *The Lightworkers*, 2016. Foto: Robert Glas

Muntean/Rosenblum, *The Twilight of Our Heart*, 2016 (detail). Foto: Robert Glas

Muntean/Rosenblum, *Untitled (Lives were changed...)*, 2016. Foto: Robert Glas

Foto: Muntean/Rosenblum, *Twilight of Our Heart*, 2016. Foto: Robert Glas

vergankelijkheid - door bas nabers

Wat maakt ons mens? Wat onderscheidt ons van andere wezens? Dat we ons in de tijd onderweg weten; en dat we als sterfelijke wezens naar de betekenis van dit vergankelijke bestaan kunnen vragen. Die vergankelijkheid is een hard en onontkoombaar gegeven. Toch kan het besef daarvan ook een voorrecht zijn. 'Het weten van de dood, dat is de eigen dood, verleent het leven juist zijn volle intensiteit,' schreef Jaap van Praag, mede-oprichter van het Humanistisch Verbond. Besef van tijd en onze sterfelijkheid schenkt ons namelijk de mogelijkheid om ons leven bewust vorm en zin te geven; en het opent ons voor de kwetsbare schoonheid van een eenmalig ogenblik.

Who wants to live forever? luidt de titel van een beroemde song van Queen. Inderdaad, zolang we gezond blijven zouden we misschien graag ietsje langer leven dan we mogen verwachten. Maar voor altijd? Als je geen tijd meer kunt verspillen en alles kunt uitstellen, lijkt het, komt het er niet meer op aan wat je nu doet. Of anders: pas wie beseft dat ons leven eindig is, leert zijn bestaan zien als een eenmalig avontuur, als een onvoorspelbare, eenmalige zoektocht naar betekenis en zin.

Daarmee is vergankelijkheid een dubbelzinnig thema. Ons besef van tijd en van onze eigen dood is bron van vrijheid: in het aandachtig geleefde heden, tussen verleden en open toekomst, (her)ontdekken we onze plek in de wereld, leren we er verantwoordelijkheid nemen voor onze eigen weg. Maar datzelfde besef maakt ons ook kwetsbaar en confronteert ons met oncontroleerbare kanten van het bestaan: de tijd verstrijkt en dwingt ons tot afscheid; voorwerpen en relaties vergaan; onze dood is onontkoombaar; we verliezen dierbare anderen. Het humanisme biedt daarvoor geen

vanzelfsprekende troost. Zonder uitzicht op een hiernamaals, zonder leven na de dood, moeten we het leven aanvaarden, verduren en omarmen zoals het is. Die visie is soms hard, maar biedt (daarom) ook ruimte voor een levensrijke affirmatie van ons vergankelijke bestaan: het leven is niet gewoon goed, maar ondanks alles goed; het is soms verschrikkelijk, maar ook verschrikkelijk mooi.

Levensbeschouwingen zijn evenzovele pogingen om de menselijke conditie te onderzoeken en een zinvolle omgang daarmee te duiden. In het humanisme gebeurt dat dus zonder te verwijzen naar een ander bestaan dan het nu geleefde. Voor een omarming van het leven, en een verzoening daarmee, zijn we op onszelf, elkaar en het moment zelf aangewezen. Ook kunst kan daarbij helpen. Want wat beeldt onze situatie, worsteling en hoop beter uit dan kunst? Voor zover kunst een taak heeft, ligt die dan niet ook in een verzoening met ons eindige bestaan, een verzoening die ons opnieuw openstelt voor de mogelijkheden van het eigen leven?

Het humanisme legt een sterke nadruk op menselijke vrijheid en nog ongerealiseerde mogelijkheden. Tegelijk ligt die vrijheid niet in een soevereine zeggenschap óver de tijd, maar in een bewuste ómgang daarmee. Want de tijd zelf is niet in ons eigen beheer te dwingen. De kunst is niet om de tijd vast te houden, noch om er een speelbal van te worden, maar om er op een eigen, zinvolle manier mee om te gaan. Een levensbeschouwing die dat uitdraagt, verhoudt zich kritisch tot de massale poging om in een opgerekt heden jong en thuis te zijn. Misschien zijn we als cultuur wel te veel gericht op jeugdigheid, vitaliteit en verjonging, en daarmee minder (voor) bereid om met de oncontroleerbare, slijtende en eindige kant van het bestaan om te gaan. Pas wanneer we die kant ook

zien, nemen we verantwoordelijkheid voor onze situatie zoals die is en blijven we openstaan voor de verrassende schoonheid van een onvoorspelbaar ogenblik.

Voor degenen die niet in de eeuwigheid geloven, valt er dan misschien een ander soort eeuwigheid te ontdekken: niet de oneindig durende tijd, maar de eeuwigheid van een ogenblik. In het ogenblik, op het scharnierpunt tussen verleden en toekomst, concentreert zich immers alle tijd. Wie dat beseft, ervaart de tijd zelf soms zo intens dat zij stil lijkt te staan, al is het maar voor even.

Bas Nabers is filosoof en inhoudelijk medewerker van het Humanistisch Verbond.

once in a lifetime in de pers

Eindigheid geeft juist energie. - Alexandra van Ditmars, in: *Trouw*

Gladiolen, tulpen, pioenen in vazen, rozen los op de grond. In verschillende staten van verwelking. Ze zijn neer gezet- en gelegd door kunstenaar Job Koelewijn en vormen een mooi, lichtelijk surrealistisch beeld. Maar ze drukken de bezoeker ook met de neus op de feiten: de tijd verstrijkt, zo meteen zijn we net zo dood als die bloemen en liggen ook wij onder een steen. Dat maakt Once in a Lifetime niet tot een naargeestige tentoonstelling. Integendeel. Het is juist een oproep om het leven te omarmen en bewust om te gaan met het breekbare bestaan. - Edo Dijksterhuis, in: *Het Parool*

De YOLO-mentaliteit die uit de titel blijkt past uitstekend in de hedendaagse tijdsgeest. Want in tegenstelling tot de lange kerkelijke traditie die zich richt op leven na de dood, kijken de kunstenaars die door curator Nina Folkersma zijn uitgezocht vooral naar het belang van het leven. - Inez de Coo, op: wearepublic.nl

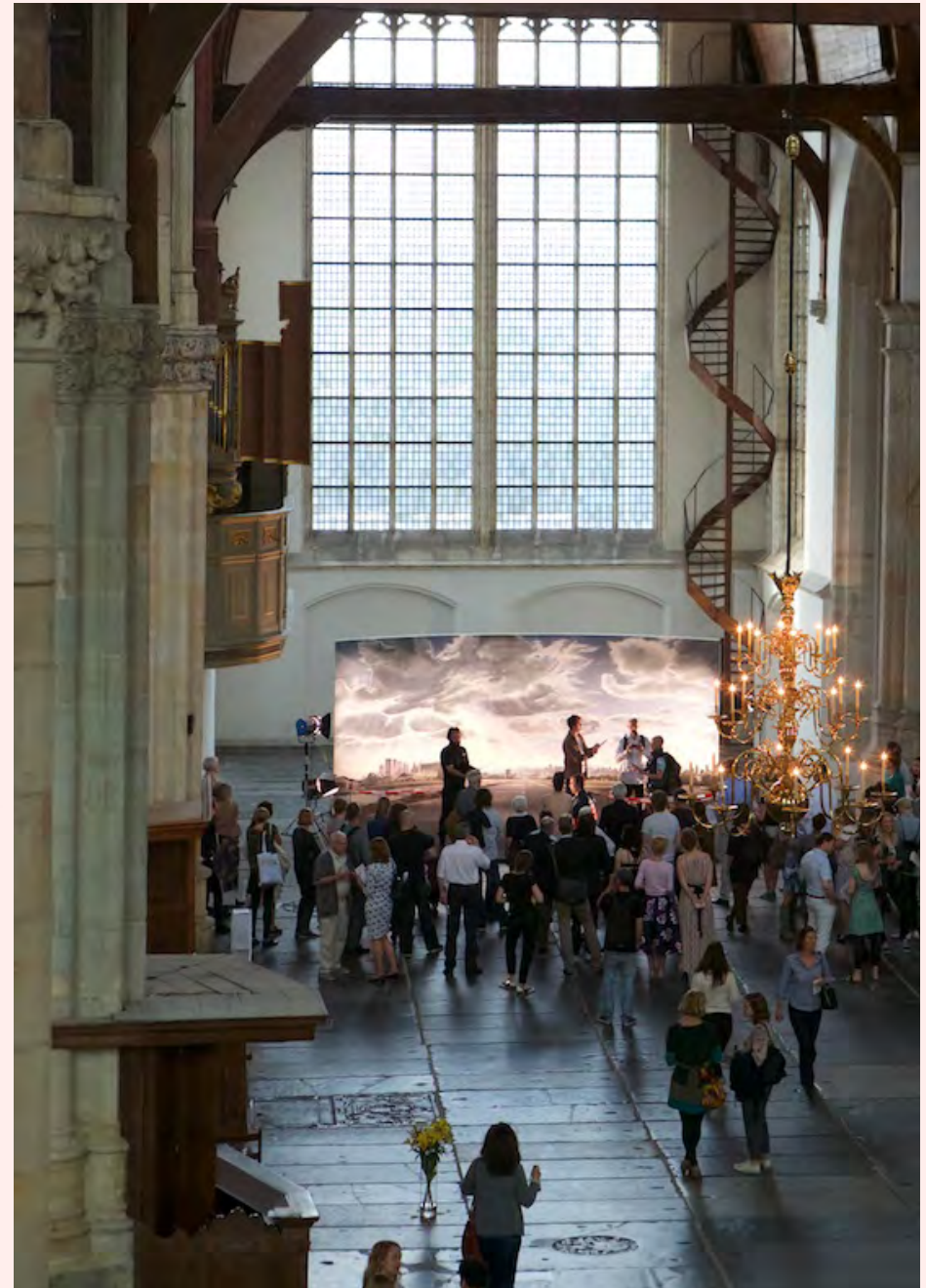
Het sterven is niet expliciet aanwezig in deze tentoonstelling. In de Oude Kerk blijft de dood iets immaterieels, letterlijk onzichtbaar. Misschien past dat juist wel. De dood schittert in afwezigheid, zoals dat ene ontbrekende zeepje van Amie Dicke's oma. - Anna van Leeuwen, in: *De Volkskrant*

publieksprogramma

Naast de tentoonstelling was er een uitgebreid publieksprogramma, dat bestond uit wandelgesprekken, lezingen, debatten, films, workshops en een cursus. Met dit intensieve activiteitenprogramma nodigden we bezoekers uit om te reflecteren op het voorbijgaande karakter van het bestaan en de betekenis daarvan voor hun dagelijks leven.

Bezoekers bij de opening van *Once in a Lifetime*, 2016. Foto's: Ernst van Deursen

wandelgesprekken

Sprekers vanuit verschillende kennisgebieden gidsten de bezoeker door de tentoonstelling en bespraken de (levens) vragen die de kunstwerken oproepen. Anders dan gebruikelijke museumgidsen waren de 'wandelsprekers' schrijvers, denkers, doeners en makers, die hun eigen kennis gebruikten als vertrekpunt en actief het gesprek aan gingen met de 'wandelaars'. Iedere 'wandelspreker' deed dit op zijn of haar eigen manier waardoor geen enkel wandelgesprek hetzelfde was. Met onder andere: Maarten Doorman, Stephan Sanders, Adelheid Roosen, Boris van der Ham, Karin Amatmoekrim en Jasper Krabbé.

wandelgesprek met adelheid roosen – 25 juni 2016

Adelheid Roosen heeft het onovertroffen vermogen wildvreemden met elkaar te laten praten. Ook over de meest intieme zaken. Zo zette ze tijdens haar 'wandelgesprek' twee rijen stoelen tegenover elkaar. Geplaatst tegenover -ja, het moet iemand zijn die je niet kent-. stelde de ene rij de voorgeschreven vraag aan de ander aan de overkant: "Wat was jouw meest eenzame moment en heb je er woorden voor om die te beschrijven?" Voor de een was het het recente moment dat het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie stapte. Na jarenlang gewerkt te hebben voor de Europese Commissie, voelde de Brexit als een dolksteek. Voor de ander was het een gruwelijk middernachtelijk moment in een ziekenhuis wachtend op een uitslag van een onderzoek. Roosen was getroffen door haar gesprekspartner. Ze vertelde dat de deelnemster 'was gaan huilen omdat ze het idee had dat er in geen jaren iemand zo aandachtig naar haar had geluisterd.'

Bezoekers bekijken Amie Dicke, *Soaps*, 2016, tijdens de opening van *Once in a Lifetime*, 2016. Foto: Ernst van Deursen

curriculum illusione workshop

Het *Curriculum Illusione* (C.I.) was een belangrijke inspiratiebron van curator Nina Folkersma voor de tentoonstelling *Once in a Lifetime*. Het concept is ontwikkeld door kunstenaar Eric Wie. Bij het C.I. start je niet in het verleden – zoals bij een Curriculum Vitae- maar in het heden, en kijk je vanuit daar naar je toekomst. Je bepaalt zelf wanneer je (fictief) zal overlijden en markeert de belangrijke levensgebeurtenissen onderweg. Juist door het eindpunt te bepalen krijgt alles wat nog voor dit eindpunt gebeurt hernieuwde urgentie en energie. De workshop leverde niet alleen levensenergie op, maar ook een fysieke C.I. levenslijn die je ter plekke maakte. Hoe meer je in staat was te fantaseren over je toekomst hoe realistischer het werd.

workshopbegeleiders

Marjo van Bergen en Leoni van de Water zijn beide humanistica en begeleidden de workshop. Van Bergen is zelfstandig humanistisch raadvrouw. Vanuit die achtergrond behandelde zij levensvragen die de tentoonstelling oproept met de deelnemers van de workshop C.I.. Van de Water is conceptontwikkelaar en facilitator. Zij vindt het belangrijk om 'mensen met zichzelf en met elkaar in contact te brengen'.

Bezoekers bekijken Folkert de Jong, *Heritage*, 2009, tijdens de opening van *Once in a Lifetime*, 2016. Foto: Ernst van Deursen

over vergankelijkheid, vriendschap en liefde

Lammert Kamphuis liet het publiek kiezen tussen twee levensmotto's: 'Carpe diem' (pluk de dag) en 'Memento mori' (gedenk te sterven). Mensen kozen overwegend voor het laatste. Daarop verraste Kamphuis door de populaire uitdrukking YOLO, you only live once te contrasteren met Horatius' levensmotto 'Pluk de dag'. Bij Horatius is dat motto juist verbonden met een besef van eindigheid. Zo ver liggen Carpe diem en Memento mori dus niet uit elkaar. Horatius' advies was: reken zo min mogelijk op morgen, want morgen kun je immers dood zijn. Maar YOLO voelt anders en past niet bij moeizaam bezinnen op de dood, meent Kamphuis. Sterker nog: wij hebben, anders dan in India bijvoorbeeld geen samenleving om geregeld stil te staan bij de dood.

Het was hem opgevallen dat mensen in India bij de lijkverbrandingen aan de Ganges zo 'ontspannen' omgaan met de dood. Wij doen dat niet en gaan op twee manieren met de dood om: bestrijden of vermijden. Volgens de filosoof Heidegger komt dat door onze angst voor de dood. Die zou het meest bepalend zijn voor het leven: 'Alles in het leven is een poging je af te leiden van de dood, er niet aan te hoeven denken. Maar hoe doe je dat? Volgen we Epictetus' adagium: 'leef elke dag alsof het je laatste is' en beperk je je tot de essentie en urgentie ervan? Of kun je beter leven alsof het je eerste dag is waarbij je open staat en vol verwondering bent? De aanwezigen reageerden er verdeeld op en dachten daar nog eens verder over na tijdens de prachtige liedjes van de Edison award-winnares Karsu.

Over vergankelijkheid, vriendschap en liefde werd georganiseerd door de Oude Kerk en het Humanistisch Verbond, samen met The School of Life.

Bezoekers luisteren naar Karsu tijdens *Over vergankelijkheid, vriendschap en liefde*, 2016. Foto: Ernst van Deursen

in memoriam - gesprek tussen xandra schutte en nelleke noordervliet

Hoe koester je wat echt belangrijk is (geweest) in je leven? Hoe ga je om met het verstrijken van de tijd en waarin ligt de kracht van herinnering? Tijdens een intiem en tegelijk publiek gesprek stelde Xandra Schutte die vragen aan Nelleke Noordervliet.

Het gesprek mondde uit in een gesproken biografie. Met lichtvoetige diepgang vertelde Nelleke over haar persoonlijke visie op leven en vergankelijkheid. Wat betekent het dat de tijd verstrijkt, wie of wat je echt dierbaar is en hoe je dat koestert? Welke rol speelt de herinnering daarbij en hoe wil je later herdacht worden?

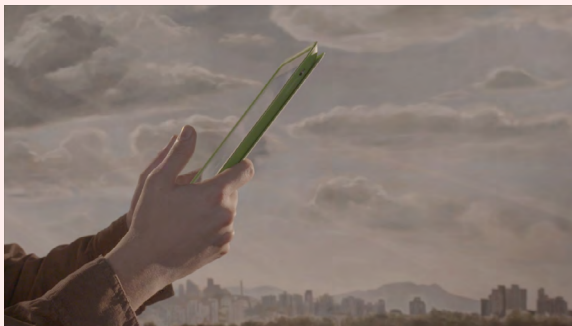
Xandra Schutte in gesprek met Nelleke Noordervliet tijdens *In Memoriam*, 2016
Foto: Ernst van Deursen

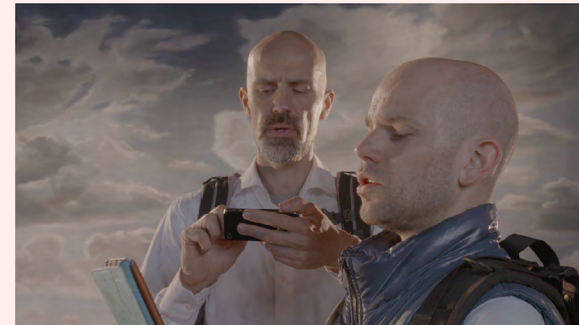
life is short - finissage en filmprogramma

Ook een tentoonstelling heeft een einde. Met het filmprogramma *Life is Short* namen we afscheid van de tentoonstelling *Once in a Lifetime*.

We toonden een selectie van korte kunstenaarsfilms van John Akomfrah, Sara Bjarland, Jesper Just, Mohau Modisakeng, Muntean/Rosenblum en Laure Prouvost. De films boden, net als de werken in de tentoonstelling, een waai-er aan perspectieven op het mysterie van leven en dood. In John Akomfrah's *The Call of Mist* (2012) mediteert de hoofdpersoon, dwalend over een afgelegen Schots eiland, over de vraag hoe te leven en hoe te rouwen om de dood van een geliefde. Ook in Jesper Just's *Some Draughty Window* (2007) wordt bespiegeld op niets minder dan de dood en transfiguratie, ditmaal zonder woorden en gesitueerd in een openbaar mannentoilet. Het leven wordt ook gevierd en genoten, zoals in Laure Prouvost's zinnelijke film *Swallow* (2013), vol naakt badende vrouwen, geplette frambozen en palmbladeren tegen een azuurblauwe hemel.

Muntean/Rosenblum, *The Twilight Of Our Heart*, 2016 (video still)
Foto: Muntean/Rosenblum

samenwerking

Once in a Lifetime is het geesteskind van curator Nina Folkersma. Lange tijd voelde ze de urgentie om met een tentoonstelling de tijdelijkheid van ons leven onder de aandacht te brengen. Nina heeft op initiatief en uitnodiging van het Humanistisch Verbond een tentoonstellingsconcept gemaakt over de betekenis van vergankelijkheid. Die heeft ze verder ontwikkeld en uitgevoerd samen met de Oude Kerk en het Humanistisch Verbond tot de tentoonstelling *Once in a Lifetime*.

Met dit onderwerp als vertrekpunt selecteerde ze werken van acht nationaal en internationaal geroemde kunstenaars. Vier van hen maakten speciaal voor deze tentoonstelling nieuw werk: Daniëlle van Ark, Amie Dicke, Job Koelewijn en Muntean/Rosenblum. Met bestaand werk van: Michaël Borremans, Stan Brakhage, Folkert de Jong en Yehudit Sasportas.

De Oude Kerk toont hedendaagse kunst in het oudste gebouw van Amsterdam met twee grote tentoonstellingen per jaar en een spraakmakend publieksprogramma. Het Humanistisch Verbond is een levensbeschouwelijke organisatie die de mens en menselijke vermogens centraal stelt en kennis en ruimte biedt om vaardigheden te ontwikkelen waarmee je op je eigen manier zin geeft aan je leven. Een samenwerking tussen deze twee organisaties lijkt niet vanzelfsprekend, maar zowel in de Oude Kerk (van oudsher een religieus gebouw) als in het humanisme wordt stilgestaan bij het verstrijken van de tijd, het leven, en de betekenis daarvan.

